

sonant, duo pro certo significant, et ab invicem separata.

7. Sed tuæ admirandæ sublimique prudentiæ cum talia a me exponantur, tale est quale si Jordanis Oceano aquam commoedet, aut soli lucerna lucem, aut populus episcopo sanctitatem. Quam ob rem ferre oportet quidquid hæc epistola continet. Nam et ego nisi tuam divinam nossem patientiam, quæ facile

cuique condonari, nunquam taliter scripsissem : quamvis cernas eximios me sensus summam tetigisse, plurimumque cavisse, ne tibi multus viderer. Quocirca hæc fidem penes tuam repererint Sanctitatem, qualiterque salvemur; alioquin millia voluminum exinde poteris generare, domine merito laudabilis et unice percolende. Vale.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA SECUNDINUM

MANICHÆUM

Libri unus ^(a).

Docet Augustinus quare Manichæi societatem reliquerit, eamque ex Secundini ipsius epistola prolatis argumentis refellit.

CAPUT PRIMUM.—Tua in me benevolentia¹ que apparet litteris tuis, grata mihi est : sed quam te redamari a me oportet amantem me, tam tristis sum quod tenaciter inhæsisisti suspicionibus falsis, partim adversus me, partim adversus ipsam quæ mutari non potest veritatem. Sed quod de animo meo non verum sentis, facile contemno : hoc enim sentis, quod etsi in me non agnosco, fieri tamen potest ut sit in homine. Ergo etiamsi erras in me, non tamen ita erras, ut me de hominum numero eximat tua opinio : quia id de me credis quod fieri potest in animo humano, etiamsi non sit factum in animo meo. Non igitur opus est ut tibi hanc suspicionem magnopere coner auferre. Non enim spes tua pendet ex me, aut bonus esse non poteris nisi ego fuero. Sentis de Augustino quidquid libet : sola me in oculis Dei conscientia non accuset. Quod enim ait Apostolus, *Mihi minimum est, ut a vobis iudicer, aut ab humano die* (1 Cor. iv, 3). Ego autem vicem tibi non rependam, ut de tua mente aliquid existimare in malam partem audeam, quod intueri non valeo. Nec dico quod me subdole lacerare volueris : sed tantum de te opinor, quantum de te indicas verbis. Quamobrem etsi non bona de me suspicatus sis, quod carnali timore alicujus incommoditatis, quæ de vestra societate mihi accidere poterat, hæresim Manichæorum reliquerim, vel cupiditate honoris quem in Catholica adeptus sum : tamen non de te vicissim male sentiens, credo esse benevolam suspicionem tuam ; et hoc non criminandi causa, sed corrigendi studio scripsisse te existimo. Si autem mihi accommodares credendi benevolentiam, quoniam latebras animi

mei arguis, quas utique promere ad oculos tuos et demonstrare non possum, facile de ipso mutares sententiam, et nolles amplius temere affirmare quod nescis.

CAPUT II.—Ego enim fateor, timore Manichæos deserui, sed timore illorum verborum quæ per apostolum Paulum prolata sunt : *Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus et doctrinis demoniorum in hypocrisis mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem. Omnis enim creatura Dei bona est, et nihil abiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* (1 Tim. iv, 1-4). Quibus verbis etsi alios fortasse hæreticos, tamen maxime Manichæos breviter aperteque descripsit. Hoc ergo timore, cum in puerili ingenio saperem¹, me ab illa societate divulsi : amore quoque honoris arsisse me fateor, ut inde discederem ; sed illius honoris de quo idem dicit apostolus, *Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum* (Rom. ii, 10). Quia autem operari bonum conabitur, qui non in voluntate mutabili, sed in natura incommutabili malum esse putaverit ? Unde et ipse Dominus, eis qui bona se loqui arbitrabantur cum essent mali : *Aut facite, inquit, arborem bonam et fructum ejus bonum, aut facite arborem malam et fructum ejus malum* (Math. xii, 33). Malis vero jam mutatis in bonum Apostolus ait : *Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (Ephes. v, 8). Sed si non vis mihi de animo meo credere, existima ut libet ; tantum de ipsa veritate

¹ In B., *Benevolentia in me, etc.* ; at Er. Lugd. Ven. Lov., *tua in me benevolentia* ; cui lectioni adstipulatur editio Benedictina, retractationum libro 2, cap. 10. M.

(a) In Retractionibus proxime sequitur opus de Natura Boni, quod libris contra Felicem in fine anni 404 conscriptis subnectitur : pertinet itaque hic liber ad annum circiter 403.

¹ In Carnotensi codice, *servis saprem.* — Morel, Element. Critic., pagg. 188, 189, censet sic legendum : *Cum in puerili ingenio ser vix saperem.* M.

cave quid sentias. Tentatio te non apprehendat nisi humana (I Cor. x, 13). Humanus enim error est, ut id factum esse in animo meo credas, quod fieri potuit, etiam si non est factum: cum vero sacrilegam, et non solum falsissimam, sed etiam fallacissimam fabulam Persicam, non de quolibet homine, sed de summo Deo, mendacis contaminatissimis contextam atque confictam putas esse veritatem; non est hoc modo prætereundum, neque tanta mors animæ contemnenda. Est enim quod tecum agi possit: quia non sicut de animo meo nihil amplius possum dicere, nisi ut credas mihi, quod si nolueris, non invenio quid faciam: ita etiam cum de ipsa luce animorum, quam rationales mentes quanto puriores, tanto tranquillius intuentur, falsum aliquid existimas, non tibi potest, si patienter audias, demonstrari quam sit remotissimum a veritate quod sentis. Sicut enim sensum oculi tui sentire non possum, nec tu mei, sed tantummodo nobis de hac re credere vel non credere possumus; illam vero speciem quæ utriusque nostrum oculis visibilis subjacet, invicem nobis valeamus ostendere: sic de affectionibus animorum nostrorum quas proprias habemus, credamus nobis, si placet; si autem non placet, non credamus: rationem autem veritatis, quæ nec mea nec tua est, sed utriusque nostrum ad contemplandum proposita, sine pervicaciæ caligine, serenatis mentibus pariter attendamus.

CAPUT III. — Nec alia documenta tibi proferam, quibus Manichæi error apparet, quam ex epistola tua. Scribis habere te et agere gratias ineffabili ac sacratissimæ Majestati, ejusque primogenito omnium luminum regi, Jesu Christo. Dic mihi quorum luminum sit rex Jesus Christus? Eorumne quæ fecit, an eorum quæ genuit? Nos enim dicimus Deum Patrem genuisse Filium æqualem sibi, creasse autem per eum, hoc est, condidisse ac fecisse creaturam inferiorem, quæ utique non est quod est ille qui fecit et per quem fecit. Itaque quoniam per eum fecit sæcula, recte ab Apostolo dictus est Rex sæculorum (I Tim. i, 17), tanquam superior inferiorem, et regendi potens, regens ea quæ regimine indigeant. Tu autem cum Jesum Christum regem luminum appellas; si genuit ea, cur non sunt æqualia generanti? Si autem dicis æqualia, quomodo rex eorum est, cum regem necesse sit regere, nec ullo pacto fieri possit ut sint ea quæ reguntur ei a quo reguntur æqualia? quod si non genuit, sed fecit hæc lumina, quæro unde fecerit? Si de se ipso propagavit, cur ergo inferiora sunt? cur degeneraverunt? Si autem non de se ipso, dic unde? An forte nec fecit nec genuit lumina quibus regnat? Habent ergo originem propriam atque naturam, sed profecto invalidiorem, ut a potentiore vicino vel patientur se regi vel cupiant. Nonne cognoscis, si ita est, excepta gente tenebrarum jam duas esse naturas, alteram alterius egere auxilio, sed neutram ex alterius pendere principio? Hanc profecto

opinionem tu repudiabis, quoniam Manichæo maxime adversa est, qui non duas naturas, regem luminum et lumina quæ reguntur, sed duas naturas, regnum luminum et regnum tenebrarum persuadere conatur. Refugies igitur ad id, ut genita dicas hæc lumina: ubi cum quæsiero cur inferiora sint, contendere fortasse tentabis æqualia. Sed cum retulero, Quæ causa est ut regantur? negabis regi: Hinc respondebo, Cur habent regem? Ubi non video quid restet ingenuitati tuæ, nisi ut te pœniteat tale ostium posuisse in epistola tua, per quod tu ipse exire non possis. Sed etiam cum te pœniterit, et dixeris non ideo Manichæum victum putari oportere, quod tu aliquid in litteris tuis incautius posuisti; innumerabilibus locis de libris Manichæi recitabo, Regnum lucis ab eo vocari quod regno tenebrarum naturaliter constituit esse contrarium; nec regnum, sed regna: quandoquidem in ipsa epistola ruinosi Fundamenti cum de Deo Patre loqueretur, *Nulla, inquit, in regnis ejus aut indigente, aut infirmo constituto.* Ubi autem regna sunt, quis tam cæcus est qui non intelligat, æquales reges iis quibus regnant omnino esse non posse? Quid igitur tam vicinum, si velis advertere, et tam convenienti honestati pectoris tui, quam ut te non pœniteat illud in epistola posuisse? Est enim verissime Jesus Christus rex luminum, nullo modo sibi æqualium, sed subjectorum, et eorum rector beatorum. Pœniteat autem te potius fuisse Manichæum, cujus omnes deceptorias machinationes veridica frons epistolæ tuæ uno ictu arietante subverterit. Quia enim Christus luminum rex est, nec de se ipso genuit inferiora quibus rex esset; nec ea vicina sibi quibus regnaret assumpsit, quæ nec genuerit ipse nec fecerit, ne sint duo genera boni, quorum neutrum sit ex altero; sed nec unum indigens altero, quod a tramite veritatis alienum est: restat ut ea lumina quibus regnat, quæ utique bona sunt, quia inferiora sunt, non genuerit; quia propria sunt, non usurpaverit; sed fecerit et condiderit Deus.

CAPUT IV. — Si volueris quærere unde fecerit, et imaginari cœperis adjutorium materiæ quam ipse non fecit, ut ibi non videatur omnipotens farere quod vellet, nisi eum aliqua res, quam non fecerat, adjuvaret, rursus inexplicabiles caligines erroris patieris. Sed dicta prophetica sobrio captu intelligentiæ sublimi atque ineffabili majestati aptissime adjuncte, *Ipse dixit*¹, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt (Psal. cxlviii, 5): ita videbis quomodo dicatur in catholica fide, quod Deus de nihilo fecerit omnia bona valde (Gen. i, 31). Si enim de aliquo fecit, utique aut de se ipso, aut non de se ipso: sed si de se ipso; non ergo fecit, sed genuit: cur igitur inferiora genuit? Nam eorum nisi inferiora essent, rex esse non posset. Si non de se ipso; non utique de aliquo quod ipse non fecit: alioquin de alieno fecit, et erat jam bonum quod ipse non fecerat, unde sibi regnum statureret. Quod si ita est, incipit non esse bonorum

¹ Editti, quia sicut de animo meo; detracta negante particula, quam ex Carnotensi codice restituimus.

² Ita Carnotensis Ms. Editti, similia.

³ Ex Ms. eodem addimus, cur degeneraverunt?

⁴ Editti, apertissime adjunguntur: Ipse dixit, inquit, et facta sunt.

operum creator; quia erat bonum quod ipse non creaverat: non enim de malo alieno lumina quibus regnaret efficeret. Relinquitur itaque, ut si de re aliqua fecit, de illa fecerit quam ipse jam fecerat.

CAPUT V. — Ita fit ut primas origines condandarum rerum de nihilo Deum fecisse fateamur: nisi quia forte ineffabilis ac sacratissimæ majestatis primogenitum Jesum Christum esse dixisti, non secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem vocatos, sicut Apostolus dicit, et sicut catholica credit fides, fratres¹ habere dignatus est quibus esset primogenitus (Rom. viii, 29); sed potius secundum ipsam divinitatis excellentiam vis eum primogenitum intelligi, ut illa lumina in quibus regnat fratres ejus sint; non facti a Patre per ipsum, sed geniti a Patre post ipsum; ut sint ipsi postgeniti, ille primogenitus, omnes tamen de propria Patris eademque substantia. Quod si ita credis, primum contradicis Evangelio, ubi etiam unigenitus dictus est: *Et vidimus, inquit, gloriam ejus tanquam unigeniti a Patre*: quando² nullo modo verum diceretur, si sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas, qua consubstantialis est Patri et est ante omnem creaturam, ex eadem substantia fratres haberet. Itaque cum et unigenitum et primogenitum eum divina testentur eloquia; unigenitum, quia sine fratribus; primogenitum, quia cum fratribus: non invenies quomodo utrumque de illo secundum eandem naturam divinitatis intelligas. Fides vero catholica quæ inter Creatorem creaturamque distinguit, nullam patitur in his duobus nominibus intelligendi difficultatem, unigenitum eum accipiens secundum id quod scriptum est, *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. i, 14, 1): primogenitum autem universæ creaturæ, secundum id quod Apostolus ait, *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus* (Coloss. i, 18); quos ei Pater ad fraternam societatem, non æqualitate substantiæ, sed adoptione gratiæ generavit. Lege itaque Scripturas, nusquam invenies de Christo dictum, quod adoptione sit Filius Dei. De nobis autem scripsisse legitur: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum; adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri* (Rom. viii, 15, 23); *Ut adoptionem filiorum recipiamus* (Galat. iv, 4); *Prædestinavit nos in adoptionem filiorum* (Ephes. i, 5); *Gens sancta, populus in adoptionem*³ (I Petr. ii, 9); *Vocavit vos per Evangelium nostrum in adoptionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi* (II Thess. ii, 12, 13); et si qua talia recordanti vel legenti occurrerint. Aliud est enim per Patris excellentiam esse unicum Filium Dei, aliud per misericordem gratiam accipere potestatem filios Dei fieri credentes in eum. *Dedit eis, inquit, potestatem filios Dei*

¹ In editis deerat, fratres. Et paulo post loco, fratres ejus sint, legebatur, semper ejus sint. Itemque infra in editione Lov. ita ferebatur: *Quoniam nullo modo verum diceretur, sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas, qua consubstantialis est Patri et est ante omnem creaturam, nisi ex eadem substantia semper haberet*. Hos aliosque passim l. eos emendamus ex Carnotensi MS.

² Forte, quod.

³ Sic etiam legit Ambrosius, sermone 6, in Psal. 118. *Crux est, lucos eis peripotesin.*

fieri. Non ergo erant natura, cum potestatem ut fierent acceperunt credendo in ipsum, cui unice non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum (Rom. viii, 32); ut apud se unigenitum, ad nos primogenitum faceret. Ex illo igitur quod unigenitus est, non ex carne, non ex sanguine, sed ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est: ex illo autem quod primogenitus in Ecclesia fratribus factus est, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i, 12, 14). Nos quoque in quantum naturaliter filii iræ fuimus (Ephes. ii, 3), hoc est vindictæ filii, vinculo mortalitatis obstricti, quamvis illo creante atque instituente, qui procul dubio à summis usque ad ima, omnia in mensura et numero et pondere disponit et format (Sap. xi, 21), tamen ex carne et sanguine et ex voluntate carnis nati sumus: in quantum autem accepimus potestatem filii Dei fieri, nec nos ex carne et sanguine, aut ex voluntate viri, aut ex voluntate carnis, sed ex Deo, non quidem coarquantem natura, sed adoptante gratia nascimur.

CAPUT VI. — Deinde si jam concederem non esse unicum Patri Jesum Christum, secundum ejusdem substantiæ divinitatem, sed habere fratres post se natos quibus esset primogenitus, quomodo rex eorum esse posset? Quæso te, an auderes dicere co fortiorem natum esse, quo priorem? Puderet certe ita sentire. Non autem ita sentis: quid igitur sentis? Leni animum tuum, et placabilem te reddo considerandæ sine pertinacia veritati. Hæc enim etiam abs te requiram, quomodo intelligas primogenitum Jesum Christum in illa divina atque optima æternaque substantia: utrum tempore primus est genitus, ut posteriores natos¹ in illo regno intelligamus quibus est primogenitus; neque possimus dicere quot horis vel diebus, mensibusque aut annis major sit, qui ortus est prior; sed tamen aliquo intervallo atque spatio temporali has generationes discretas esse cogitemus: an vero non tempore, sed ipsa excellentia sublimioris utique majestatis, qua etiam rex esse fratribus luminibus meruit, primogenitum accipiamus, tanquam in aliquo genitum principatu. Si responderis eum tempore fratribus priorem esse atque majorem, ut jam ex hoc ei regnum in fratres delatum² esse contendas, quod eos nascendo præcesserit, et aliquando ipse fuerit cum illi nondum essent; quid dicis, frater? Itane præcipitabis cor tuum in hoc impietatis abruptum, ut existimes in illam divinam summamque naturam mutabilitatem temporis cadere, et credas ibi aliquid existere, quod ante non fuerit? An quia oportebat inde adversus tenebrarum gentem lumina progredi, progressionem ipsas generationes vocas, quas temporaliter factas putas, ut temporaliter pugnaretur? Non ergo poterat unum lumen sufficere, quod totum illud bellicum negotium divina virtute perageret. Aut si multis opus erat,

¹ In Carnotensi MS., ut posteriore tempore natos.

² Editi, regnum insuper delatum. Castigantur ex Carnotensi MS.

hocne in spiritualibus sentiendum est¹, ut angustum arbitremur aditum fuisse, qua simul exire non possent, ut ex eo quod unus e fratribus prior exisset, et primogenitus dici et rex fieri cæteris mereretur? Nolo minutatim singula persequi, ne ingenio tuo valenti ex paucis conspicerem, nimis onerosus sim. Erige igitur aciem mentis, nebulas contentionis absterge. Video profecto neque secundum loca, neque secundum tempora, motus, progressus, exortus, occasus, ullasve conversiones² fieri posse, nisi in creatura mutabili: quæ tamen nisi esset ex artifice et conditore Deo, non dixisset Apostolus, *Et coluerunt, et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula* (Rom. 1, 25).

CAPUT VII. — In hac enim sententiâ maxime duo sunt necessaria, quæ mecum intuearis peto: unum, quia si creatura aliena esset a Deo, non ejus creator Deus ab Apostolo diceretur: alterum, quia si unius ejusdemque substantiæ Creator et creatura esset, non reprehenderentur quia servierunt creaturæ potius quam Creatori; quoniam cuicumque servissent, ab eadem natura atque substantia non recessissent. Quomodo enim nemo potest servire Filio qui non serviat et Patri, quia utriusque est una substantia: sic nemo potest servire creaturæ nisi serviens Creatori, si esset utriusque una substantia. Unde si jam discernis et sapis, plurimum attenderes esse inter Creatorem et creaturam: atque oportet intelligas prolem Creatoris non esse creaturam: nam si esset, non esset inferior, sed æqualis ejusdemque substantiæ³; ac per hoc quisquis coleret eique serviret, simul etiam Creatori ejus et Patri cultum servitutemque præberet. Cum vero reprehenduntur ab Apostolo, et detestabiles habentur qui coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, satis ostenditur illius et hujus diversas esse substantias. Sicut enim non potest videri, hoc est, intelligi Filius, nisi in ipso intelligatur et Pater; ipse enim dicit, *Qui me vidit, vidit et Patrem* (Joan. xiv, 9): sic non potest coli Filius, nisi in eo colatur et Pater. Et ideo si creatura Filius esset, non coleretur sine Creatore, neque damnarentur qui creaturam potius quam Creatorem coluerunt. Perspicias itaque jam, ut arbitror, non tibi congruere ut dicas primogenitum secretissimæ atque ineffabilis majestatis, et omnium luminum regem Jesum Christum, nisi manichæus esse destiteris, ut creaturam a Creatore discernas; ut Jesus Christus et unigenitus sit secundum id quod Verbum Dei est, Deus apud Deum (Id. 1, 1) pariter incommutabilis et pariter æternus, non rapinam arbitrans esse æqualis Deo (Philipp. II, 6); et primogenitus omnis creaturæ, secundum id quod in ipso condita sunt omnia, in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia. Agnoscis enim, ut

optior, verba Apostoli ad Colossenses (Coloss. 1, 15, 16).

CAPUT VIII. — Quapropter cum abs te quæro, unde sit facta universa creatura, quamvis in suo genere bona, Creatore tamen inferior, atque illo incommutabili permanente ipsa mutabilis; non invenies quid respondeas, nisi de nihilo factam esse fatearis. Et ideo potest vergere ad nihilum, quando peccat illa creatura, et portio quæ potest peccare, non ut nihil sit, sed ut minus vigeat, minusque firma sit. Nam minus vigere et minus valere, si omnino perducas ad ultimum, remanet nihil. Diligit ergo sponte vanitatem, cum deserta soliditate veritatis opinabilia sequitur, id est, mutabilia. Cum autem inde meritis pœnas luit, subjicitur non sponte vanitati, sicut subjecta est in homine peccante. Hinc enim ait Apostolus, *Omnis creatura vanitati subjecta est, non sponte* (Rom. viii, 20): quia et in homine omnis est. Inest quippe homini et invisibile quid secundum animum, et visibile secundum corpus: omnis autem creatura partim est visibilis, partim invisibilis: nec tamen omnis in pecore, cui mens intellectualis non inest. In spem sane subjectam esse dicit, propter misericordiam liberantis per remissionem peccatorum et adoptionem gratiæ. Tu vero si fateri nolueris a Patre per Filium in bonitate Spiritus sancti, quæ Trinitas consubstantialis et æterna et incommutabilis semper manet, de nihilo factam esse creaturam, bonam quidem, sed tamen imparem Creatori atque mutabilem; cogeris utique sacrilegia dicere, ut aliquid Deus de se ipso genuerit quod non sit æquale gignenti, et possit subjici vanitati. Aut si æquale dixeris, erit utrumque mutabile. Quæ major impietas, quam ista credere ac dicere et malle perversa opinione Deum in deterius, quam correctæ ratione se ipsum in melius commutare? Si autem timueris dicere inmutabilem Deum, quia revera magna est et apertissima impietas; dixeris etiam creaturam esse incommutabilem, ut eam parem facias Creatori, et unius ejusdemque substantiæ: rursus tibi tua epistola respondebit. Unde enim est anima illa, quam ponis in medio spirituum, cui a principio dicitis naturam suam dedisse victoriam; eique legem conditionemque proponis, quia si una cum spiritu virtutum fecerit, habebit cum eo vitam perpetuam, illudque possidebit regnum ad quod Dominus noster invitat; si vero ab spiritu vitiorum incipiat trahi, ac post consensum penitentiam gerat, habebit harum sordium indulgentiæ fontem. Illis certe verbis ex epistola tua recognitis, simul etiam recognoscis, mutabilem te animæ constituisse naturam. Aliquando enim consentire spiritui vitiorum, ac rursus penitentiam gerere, quid est aliud quam nunc in melius, nunc in deterius commutari? Et hoc te manifestissima veritas compulsi dicere. Ipsa enim anima tua, si dissimulare velles¹, urgeret te attendere mutabilitatem suam, et toties ex quo natus es, per varias voluntates, doctrinas obliviones, consensione que

¹ Sic in veteri codice. At in excusis, *ni dissimulare velles*. Minus recte.

¹ Ita Carnotensis Ms. At editi, *hoc nunc spiritualius sentiendum est*.

² Vetus codex Carnotensis, *illasve conversiones*.

³ Editi, *nec sibi esse inferiorem, sed æqualem ejusdemque substantiæ*. Verior veteris codicis Carnotensis lectio hic per nos restituta.

mutata, testis sibi feret, ac nulla extrinsecus documenta quaeritaret.

CAPUT IX. — Nisi forte hoc te adjuvari putas, ut dicas incommutabilem esse animam, quia subjunxisti dicens: *Non enim propria voluntate peccavit, sed alterius ductu; carnis enim commixtione ducitur, non propria voluntate.* In qua sententia forte hoc vis intelligi, ut scilicet anima in natura propria sit incommutabilis, in alterius vero naturae commixtione mutabilis: quasi vero quaeratur cur ita sit, et non quia ita est. Jam hoc modo etiam Hectoris et Ajacis, imo vero cunctorum hominum atque animantium corpora invulnerabilia dicerentur, si abesset ictus et casus, quibus eis vulnus possit infligi. Sed nimirum propterea solius Achillis corpus, sive poetico figmento, sive aliqua occultiore vi rerum invulnerabile dictum est¹, quod etiam tela cum ingruerent, non penetrabatur: et ex qua parte penetrari potuit, ex hac utique invulnerabile non fuit. Sic anima si esset incommutabilis, ita nullius rei permixtione commutaretur, sicut corpus quod est invulnerabile, nullius rei contactu aut impetu vulneratur. Itaque nos quia Dei Verbum incontaminabile dicimus, etiam carne mortali et vulnerabili assumpta, ut nos et mortem et quaelibet incommoda corporis contemnere doceret, natum de virgine credere non timemus: vos autem quia impia perversitate contaminabilem Filium Dei creditis, carni eum permittere formidatis; cujus tamen substantiam animae naturam² esse perhibentes, ita commixtum carni asseveratis, ut etiam in deterius commutatum non dubiteis opinari. Elige igitur quid velis: utrum Deum commutabilem dicere vel credere, ut de commutabilis Patris substantia commutabilem prolem genitam esse pariter credas; quae quanta sit impietas, profecto sentis: an incommutabilem Deum dicere, sed tamen de substantia sua prolem genuisse mutabilem; quod nihilominus vides quam impie absurdeque dicatur: an vero ita Deum incommutabilem confiteris, ut etiam quod de substantia sua genuit, aequaliter non mutetur, pariterque sit summum ac praestantissimum bonum, ipsumque summe esse ad eundem modum permansione inviolabili obtineat; caetera vero inferiora bona, quam creaturam vocamus, non de ipso, nam essent aequalia; sed tamen quia bona, ipse; quia non aequalia, de nihilo fecerit: quod si credis, impius non eris, et oblivisceris Persas, et noster eris.

CAPUT X. — At enim ait Apostolus, *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates* (Ephes. vi, 12), qui³ ad amorem proprii fastus et honoris voluntate impia declinando, animis piis reditum invident. Sed hoc interest inter vestram opinionem et nostram fidem, quia vos eosdem principes ex sua propria quadam natura exortos, quam Deus nec genuerit nec

fecerit, sed habuerit aeterna viciditate contiguam, adversus Deum belligerasse arbitramini, eique intulisse ante⁴ commixtionem boni et mali. Magnum primo necessitatis malum, quod illis substantiam suam affligendam perturbandamque, in errore commutandam atque oblivione sui penitus demergendam commiscere cogeretur, ut liberatore, correctore, emendatore, praepatore indigeret. Quod cernis quam stulte fabuloseque dicatur, quanto scelere impietatis obstringat. Nobis autem per christianam fidem persuasum est, non esse contrarium Deo qui summe est, nisi quod omnino non est: quidquid autem aliquo modo est, ab illo qui summe est habere ut quoquo modo sit, atque in suo genere bonum esse; sed alia magis esse, alia minus: atque ita omnia bona quae a conditore Deo facta sunt, certis ac distributis gradibus ordinata partim locorum intervalliis ac sedibus, sicut omnia corporalia; partim meritis naturalibus, sicut anima praeponeitur corpori; partim meritis praemiorum atque poenarum, sicut anima vel attollitur ad quietem, vel doloribus subditur. Ac per hoc illi principes, contra quos habere nos colluctationem dicit Apostolus, poenam peccatorum suorum priores patiuntur ut nocent. Nullus enim invidus ut alterum laedat, non sibi prior ipse tormento est. Nocent autem inferioribus fortiores: nam nullus alterum superat, nisi quo est potentior: sed tamen ipsi inferiores sunt principes iniqui in praesenti⁵, quam si in statu pristino atque justitia permanerent. Interest autem vultu sit quisque alio fortior; utrum corpore, ut equi hominibus; an animae natura, ut rationale irrationali; an affectione animi, ut virtuosus injusto⁶; an ordinis potestatis, ut imperator milite aut provinciali. Potestas autem a summa Dei potestate omnino dari creditur; saepe etiam deterioribus in meliores, id est, iniquis in eos qui vel jam tenent iustitiam, vel ad eam tenendam pervenire nituntur: ad hoc enim datur, ut probati per patientiam manifesti fiant (I Cor. xi, 19), vel sibi ad spem, vel aliis ad imitationem. *Scientes*, inquit Apostolus, *quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem* (Rom. v, 3, 4). Ex quo genere certaminis est, cum homo fidelis adversus principes et potestates praevicatorum angelorum, et adversus spiritualia nequitiae colluctatur; cum illi accipiunt tentandi potestatem, ille praepcepta tolerandi: ex quo fit ut in re inferiore superent, in potentiore superentur: superant plerumque corpus infirmius, et mente firmiore superantur⁷. Contra vim quippe eorum patientia pugnatur, contra insidias prudentia; ut ad perniciosam consensionem nec cogendo nos flectant, nec fallendo decipiant. Quoniam vere virtus⁸ et sapientia Dei est, per quam facta sunt omnia; pro-

¹ Editi, *intulisse arte*. Carnotensis codex, *intuli se ante*; *supple, bellum*.

² Velus codex Carnotensis omittit, *in praesenti*.

³ Idem codex Carnotensis, *ut iustus injusto*.

⁴ Editi Fr. et Lov., *superatur plerumque corpus infirmius, et tenentis firmiore superatur*. Castigantur ope codicis Carnotensis.

⁵ Editi: *Quoniam iure virtus, etc.*, pauloque post, *propterea nihil firmat quae facta sunt, cum superiora, etc.* Evocantur ex eodem Carnotensi codice.

¹ In codex Carnotensis. At editi, *occultiori ut in verum natura invulnerabile dictum est*.

² Am. et Carnotensis Mss., *cujus tamen substantia in animae naturam esse, etc.*

³ Sic editi. At Mss., *qua*.

pterea in his quæ facta sunt, cum superiora ad inferiora declinant, ubi est omne peccatum et omne quod dicitur malum, vis imitatur virtutem, et fallacia sapientiam: cum vero ea quæ declinaverant recurrunt, et redeunt, magnanimitas virtutem, doctrina sapientiam imitatur. Ipsum etiam Deum Patrem peccantes imitantur impia superbia, iusti pia liberalitate. Spiritum denique sanctum iniquorum cupiditas, rectorum charitas imitatur: utriusque tamen ab imitatione Dei, a quo et per quem et in quo naturæ ipsæ factæ sunt, recedere, sed illi vitiosa, illi laudabili. Nec mirum si quando proficientes deficientesque confligunt, imitatione deficientium a proficientium imitatione superatur: illi enim elatione præcipitantur, isti humilitate consurgunt.

Si autem movet cur mente fortiores infirmiores sint corpore; non est mirum, ut peccatorum remissione liberati, mortalitate corporis exerceantur, cujus immortalitate coronabuntur. Non enim facile supplicium devitatur, nisi ille qui eo solvitur¹, meritis vicerit. Unde Apostolus: *Si autem Christus in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiam. Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum ex mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum ex mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis* (Rom. VIII, 10, 11). Animus igitur mortalem propter supplicium peccati carnem gerens, si commutatus in melius, non secundum mortalem carnem vixerit; et ipsam in melius commutat, et immortale corpus habere merebitur: sed hoc in fine, quo novissima inimica destruetur mors, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem: non fabuloso illo globo vestro; sed ea mutatione de qua dicit, *Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Cum enim expressisset dicens, *Et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*; tunc contextendo subjunxit, ostendens qualem diceret immutationem, et ait: *Oportet enim corruptibile hoc inducere incorruptionem, et mortale hoc inducere immortalitatem*. Quætionem quippe tractabat de corpore resurgentium, quam sic posuerat: *Sed dicet aliquis, Quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient* (I Cor. xv, 26, 51, 52, 53, 35)? Lege itaque totum ipsum locum pia cura intentus, non pertinaci contentione turbatus, et ingenium tuum Deo adjuvante, nullo explanatore desiderato, nihil aliud quam id quod dico reperies: et tunc ad illud quod tractare institueramus animum revoca, et vide jam, si potes, non hoc me dicere, quod iusti contra nihil pugnant, sed contra eas substantias quæ defecerunt non stando in veritate.

CAPUT XI. — Descere autem non jam nihil est, sed ad nihilum tendere. Cum enim ea quæ magis sunt, declinant ad ea quæ minus sunt, non illa in quæ declinant, sed illa quæ declinant deficiunt, et minus esse incipiunt quam erant: non quidem ut ea sint ad quæ declinaverunt, sed pro suo genere minus.

¹ In excensis, *qui eos solvit*; melius in Carnotensi Ms., *qui eo solvitur*. Postea autem legendum videtur, *melius vicerit*.

Non enim cum animus ad corpus declinat, corpus efficitur; sed tamen defectivo appetitu quodam modo corporascit: ita et angelica quædam sublimitas, cum magis delectata est suo dominatu in se ipsa, ad id quod minus est inclinavit affectum, et minus esse cepit quam erat, et pro suo gradu tetendit ad nihilum. Quanto enim quæque res minus est, tanto vicinior nihilo est. Cum autem isti defectus voluntarie fiunt, recte reprehenduntur, et peccata nominantur. Cum autem sequuntur istas voluntarias defectiones incommoda, molestiæ, dolores, adversitates, quæ omnia contra voluntatem patimur: recto utique peccata vel suppliciiis puniuntur, vel exercitationibus diluantur. Quæ si animo sereno intueri velis, profecto desines accusare naturas, atque ipsas in crimen vocare substantias. Siquid autem de hæc re copiosius explicatusque desideras, lege tres libros nostros qui inscribuntur, De Libero Arbitrio, quos in Campania Nolæ poteris invenire apud Paulinum noblelem Dei famulum.

CAPUT XII. — Nunc vero meminisse debeo, epistolæ me tuæ, quamvis multo longiore, tamen epistola respondere. Ideo quippe in aliis non tacui, ne ubique cogar eadem dicere. Sed promiseram ex litteris tuis tibi persuadere, quam falsa credideris, et quam vera sit fidei catholiciæ assertio. Certe enim omnis inter nos discretio est, quod vos substantiam quamdam malum esse dicitis: nos vero non substantiam, sed inclinationem ab eo quod magis est, ad id quod minus est, malum esse dicimus. Audi igitur idipsum¹. Ponis enim in epistola, et dicis de anima, quod carnis permissione ducatur ad peccatum, non propria voluntate: atque ibi statim, credo cum videres, si ita est, subveniendum esse ab omnipotente Deo prorsus omni animæ, nullamque omnino debere damnari, quoniam non voluntate peccaret, quo constituto everteretur sententia quam Manichæus de suppliciis animarum etiam de lucis parte venientium terribiliter personat; vigilantissimè subjecisti dicens, *At si, cum se ipsam cognoverit, consentiat malo, et non se armet contra inimicum, voluntate sua peccavit*. Bene quidem quod aliquando confiteris fieri posse ut sua voluntate anima peccet: sed cui tandem malo si consentiat, voluntate sua peccat? Ei certe quod substantiam dicit esse.

CAPUT XIII. — At ego jam tria quædam video: tu quoque, ut opinor, mecum vides. Anima enim consentiens malo, et ipsum malum cui consentitur duo sunt, tertia est autem ipsa consensio: non enim et hanc esse animam dicitis, sed animæ. Horum igitur trium, ecce anima substantia est; malum etiam illud, cui anima consentiendo voluntarie peccat, ex vestra opinione substantia est: quæro igitur quid sit ipsa consensio, utrum ipsam substantiam, an in substantia esse dicatis. Si enim substantiam esse dixeris, non jam duas substantias, sed tres opinaberis. An propterea duas, quod animæ consensio, qua consentit malo, ejusdem substantiæ est cujus ipsa anima? Jam ergo quæro, malane an bona sit ista consensio. Si bona est, non utique peccat anima, cum consentit

¹ Carnotensis Ms.: *Audi igitur et ipsum*.

mallo. Non solum autem veritas clamat, sed tu quoque scribis, tunc eam voluntate peccare. Mala est igitur ista consensio, ac per hoc etiam animæ substantia; si et animæ substantia est, et utrumque una substantia. Videsne quo coactus es; ut animam et illud malum, non jam unam substantiam bonam, alteram malam, sed duas malas esse perhibeas? Hic fortasse conaberis consensionem culpabilem non animæ tribuere quæ consentit malo, sed ipsi malo cui consentit; ut hoc modo possint esse duæ substantiæ, una bona, altera mala: cum anima de parte boni esse dicatur; consensio vero ejus quæ consentit malo, et malum ipsum cui consentit, simul ex alia parte constituitur, et anima malæ substantiæ utrumque deputatur. Quis absurdius deliraverit? Non enim anima consentit, si non est ejus consensio: ipsa autem consentit; ejus est igitur. Porro si ejus est consensio, et mala est ista consensio; ejus est hoc malum. Nam si et hoc malum illius mali est cui anima consentit, non habebat necesse hoc malum priusquam ei consentiret anima. Quale igitur bonum est anima, cujus adventu vel duplicatur illud malum, vel ut mitius dicamus, augetur?

CAPUT XIV. — Deinde si substantia est ista consensio, quam malam esse constat, invenimus esse in animæ potestate ut aliqua substantia mala vel sit vel non sit: quandoquidem ista consensio in animæ potestate est. Nam si non est, non ergo sua voluntate consentit. Tu autem pro hac consensione, voluntate sua peccare dixisti. Habet ergo anima, ut dixi, in potestate, ut quaedam mala substantia vel sit vel non sit. Quid est autem aliud substantia quam natura? Erit ergo aliqua natura quæ nec animæ naturalis sit, quoniam si nolit, non erit; nec illi malo cui anima voluntate consentit: non enim potestis dicere naturale malum esse gentis tenebrarum, quod ibi aliena voluntate instituitur, hoc est, animæ voluntate. Cui ergo naturæ deputabitur ista natura, id est, ista consensio, si natura est quæ neque animæ, neque tenebrarum genti naturalis est, nisi ut contra Manichæum disputes, non duas, sed tres esse naturas? Quia et si aliquando fuerunt duæ, nunc tamen jam posteaquam exorta est ista consensio, tres utique factæ sunt. Quam sane tertiam, quæ nata est ex anima consentiente, et ex malo cui consentit, quasi utriusque filiam neutrum dicere: sed cum ex duabus naturis nata sit, quarum altera bona est, altera mala, quæro cur non aliquid neutrum natum sit. Sicut enim ex equo et asino quod nascitur, nec equus nec asinus est; ita quod de bona natura et mala natum est, si et ipsa natura est, nec bona nec mala esse debebat. Tu autem consensionem malam esse confiteris: dicis enim tunc animam voluntate sua peccare, dum consentit malo. An forte naturam bonam et naturam malam quasi duos sexus, masculinum et femininum esse arbitraris; ut quemadmodum ex masculo et femina non aliquid neutrum, sed aut masculus aut femina gignitur, sic ex bono et malo non aliquid tertium, quod nec bonum esset nec malum, sed alterum malum esse contendas natum?

Quod si ita est, ubi est illa victrix animæ natura? Itane separata est, ut non alterum bonum potius nasceretur? Deinde non vides te sexus diversos jam dicere, non naturas? Nam si inter bonum et malum naturarum esset diversitas, non oriretur ex utroque nisi aliquid tertium, quod nec bonum posset esse nec malum: aut certe sterilis esset ipsa commixtio, nec inde tertia substantia pareretur. Si enim ex illis animalibus quæ supra commemoravi, cum sibi miscetur, nihil aliud quam mulus vel mula gignitur, quod neque hoc, neque illud sit; quanto magis ita fieri oportuit in tam magna et summa diversitate boni et mali? Aut si nulla ex eorum commixtione nova natura existeret, mala non esset, etiamsi bona esse non posset. Restat igitur ut tam incredibilia deliramenta vitare nequeamus, nisi illam consensionem, quam constat malam esse atque culpabilem, fateamur non esse substantiam, sed in aliqua substantia esse dicamus.

CAPUT XV. — Deinde in qua substantia sit, diligentissime requiramus. Quanquam cui non manifestam sit, ut sicut suasio non fit nisi in suadente, ita consensionem non esse nisi in consentiente natura? Anima ergo cum consentit malo, ipsa substantia est, consensio vero ejus non est substantia. Jam cernis, ut arbitror, in qua substantia sit; id est, in anima esse istam consensionem profecto vides, quam consensionem peccatum esse, ac per hoc malum esse non dubitas. Ex quo jam intelligis fieri posse ut in bona substantia, sicuti est anima, sit aliquid malum quod non est substantia, sicuti est ista consensio, ex quo malo appelletur etiam anima mala. Peccatrix enim utique mala est: peccat autem, cum consentit malo. Una igitur eademque res, id est, anima, in quantum substantia est, bona est; in quantum autem habet aliquid mali quod non est substantia, id est, consensionem istam, in tantum mala est. Non enim ex profectu, sed ex defectu habet hanc consensionem. Deficit quippe cum consentit malo, minusque jam esse, ac propterea minus valere incipit, quam valebat dum nulli consentiens in virtute consisteret; tanto utique deterior, quanto ab eo quod summe est ad id quod minus est vergit, ut ipsa etiam minus sit. Quanto autem minus est, tanto utique sit propinquior nihilo. Quod enim minus quoque sit, eo tendit ut non sit omnino: quo quamvis non perveniat ut penitus perendo nihil sit, manifestum est tamen quemlibet defectum exordium esse pereundi. Aperi ergo jam cordis oculos, et intuere, si potes, bonum aliquid esse quamlibet substantiam; et ideo malum esse defectum substantiæ, quia bonum est esse substantiam. Nec tamen omnem defectum esse culpabilem, sed solum voluntarium, quo anima rationalis ad ea quæ infra illam sunt condita conditore suo deserto declinat, affectum: hoc est enim quod peccatum vocatur. Cæter autem defectus qui non sunt voluntarii, vel pœnales sunt, ut peccata puniantur moderatricè summa atque

¹ Forte, *asperata*.

² Sic Carnotensis Ms. At editi, cum consentit, mala ipsa substantia est.

ordinatrice justitia; vel mensuris rerum inflamarum interveniunt, ut precedentia succedentibus cedant, atque ita omnis temporalis pulchritudo vicibus suis atque suo genere peragatur. Sicut enim sermo peragitur quasi morientibus atque orientibus syllabis, quæ per morarum certa intervalla tenduntur, et spatiis suis impletis ordinata consequentium successione decedunt, donec ad finem suam tota perducatur oratio; nec in ipsis decurrentibus sonis, sed in loquentis moderatione positum est, quantum producat corripiturve syllaba, vel qua specie litterarum singule suorum locorum momenta custodiant; cum ars ipsa quæ sermonem facit, nec sonis perstrepat, nec pervolvatur¹ varieturque temporibus: sic ortu et occasu, decessu atque successu rerum temporalium, certis ac definitis tractibus, donec recurrat ad terminum præstitutam, temporalis pulchritudo contextitur. Quæ non ideo mala est, quia in spiritualibus creaturis possimus intelligere mirarique meliora: sed habet propriam in suo genere decus, atque insinuat bene viventibus summam Dei sapientiam, in alto secretam, supra omnes temporum metas, fabricatricem ac moderatricem suam.

CAPUT XVI. — Age, nunc attende illud quod dicebas malum, cui anima consentiendo voluntarie peccat, utrum substantia sit aliqua, an vero nec ibi possis accusare substantiam. Quæro enim, quid alluciat animæ consensionem, an irruat illa cassam, et propterea consentire dicatur, quia ejus aliqua delectatione movetur ad fruentum. Quod si ita est, non est consequens ut propterea malum dicatur, quia non recte diligitur. Si enim ostendero amari aliquid male, ubi non amati, sed amantis culpa teneatur; profecto luteberis cujusque rei speciem non esse continuo vitiosam, quia vitiose in eam consensio cupientis illahitur. Quod quantum me adjuvet, post apparebit. Sed ut ostendam quod pollicitus sum, quid potius eligam, cum me rerum copia circumfluat? quid, inquam, potius eligam, quam id quod nos ut creaturam laudamus cælestem, vos autem ut portionem ipsius Creatoris adoratis? Quid enim inter cuncta visibilia isto solem præclarior? At si quisquam ejus lucem immoderatus concupiscat, infert suis oculis² bella jurgiorum, si aliquam potestatem nactus qua possit implere quod appetit, domos eorum oppositas suis fenestris apertis intuetur, quo minus³ sol penetrantia ejus cælo apertiore perfundat. Numquid ergo solis est vitium, quia ille lucem istam sic dilexit, ut eam luci justitiæ præponere auderet, et volens lumen oculorum carnalium abundantius excipere in habitaculum corporis, januam cordis et aciem mentis contra lumen claudere æquitatis? Vides ergo amari posse rem bonam, amore non bono. Quapropter, cum tu malum dicas cui consentiendo anima peccat; ego bonum dico in genere suo, sed tale bonum cui animam quo est melior consentire non deceat. Cum enim sit ipsa corpore supe-

rior, Deumque habeat se superiorem, quamvis in ordine suo natura corporis bona sit, peccat tamen anima, et peccando fit mala, si consensionem dilectionis quam superiori Deo debet, inferiori corpori adjungat.

CAPUT XVII. — Quod si dicis, non eam vocare te consensionem culpabilem, cum res illa diligitur, quæ non agit ut sibi consentiatur; sed tunc consentire animam, cum illum cui consentit aliquid suadet aut aliquid cogit; et propterea malum esse, quia ut aliquid mali committatur, suadet aut urget: secunda questio est, et ordine suo jam jamque etiam ipsa tractanda. Sed meminerimus hic primum peccati, de quo satis, ut arbitror, disputatum est: claruitque fieri posse ut res aliqua in suo genere bona male diligitur, et dilectore culpato⁴ ipsa non reprehendatur. Quid enim, si tali jam dilectione peccatrix anima atque vitiosa idem peccatum alteri persuadent, nomine et illa (a) quæ persuadenti consentit, tali vitio depravata, quali vitio depravata illa quæ sequitur? Primum ergo peccatum est, quamvis bonam creaturam Creatori in dilectione præponere: secundum autem, alterum quoque ut id faciat vel suadendo vel cogendo tentare. Nemo enim ad pravitatem vult alium perducere, qui non prior ipse depravatus est. Voluntate autem peccant⁵, qui alios ad peccatum perducere cupiunt, vel stulta benevolentia, vel maligna invidentia. Quis enim filios suos nisi perverso amando monet, ut nullam luerum turpe existiment, sed undecumque acquirant amplam pecuniam? Uique non odit eos, et tamen perniciosè persuadet. Taliū quippe dilectione jam ipse corruptus est, cum aurum et argentum malum non sit; quemadmodum et ille sol, de quo superius egimus; sed tamen rei bonæ dilector inordinatus in culpa sit. Invidentia vero, cum alium vult quisque peccare, honorem diligit immoderata superbia, et in eo cupit excellere, atque cæteris antecire; quem quidem videt⁶ amplius et verius deferri virtutibus, ne in eo superetur, cupit alios ad iniquitatis voraginem ex æquitatis arce deponi. Hoc modo diabolus suadere aut cogere ad peccata conatur. Sed numquid ipse honor in culpa est, quia cum diabolus perverse atque impie diligendo impius factus est? Aut ipsa ejusdem diaboli angelica substantia, quam Deus creavit, ideo mala est, quia substantia est? Sed cum ejus deserens dilectionem, et ad suam nimis conversus⁷, ei videri cupit æqualis, superbiæ timore dejectus est. Non ergo in quantum substantia est, sed quoniam substantia facta est, in quantum se ipsam amplius dilexit quam eum a quo factus est, malus est; et ideo malus, quia minus est quam esset, si id quod summe est dilexisset: defectus ergo malus est. Omnis ergo defectus ab eo quod est, tendit ut non sit: sicut

¹ Sic vetus codex Carnotensis. At editi, *dilectionis culpata*.

² Forte, *quem quis videt*.

³ Idem codex Carnotensis, *volunt autem qui peccant*.

⁴ Idem codex, *et ad sua nimis conversus*.

(a) Forte, *nonne est illa, juxta Morel, Elem. Critic., pag 300. M.*

² In Carnotensi Ms., *nec provolvatur*.

³ Forte, *infert vitia*.

⁴ In Ms. Carnotensi, *in fenestris anima quoniam, etc. locus perplexus et mendosus*.

omnis pro.ectus ab eo quod minus est, tendit ut magis sit. Honor quippe summus, qualem pietas religiosorum exhibet, utique Deo debetur. Qui ergo amat honorem, Deum imitatur. Sed humiles animæ in illo se honorari volunt; superbi, præ illo. Ad Deum autem humiles, excelsiores sunt injustis; contra Deum vero excelsi, humiliores sunt justis: ea scilicet dispensatione præriorum atque pœuarum, quia illi Deum amaverunt supra se, illi pro Deo amaverunt se.

CAPUT XVIII. — Jam, ut arbitror, facile est tibi intelligere ex ipsius verbis epistolæ tuæ, quibus dixisti, *animam, cum consentit malo, voluntate peccare*, nullum malum esse naturam malam, vel dilectionem naturæ malæ: sed cum omnes naturæ in suo genere bonæ sint, malum esse peccatum quod sit voluntate animæ, cum diligit pro ipso Creatore creaturam; sive suo nutu, cum sit malo; sive alterius persuasu, cum consentit malo. Et nihilominus sic quoque fit mala, consequentibus suppliciis, ut pro meritis omnia disponantur a Creatore summo bono in creatura bona; sed non summe bona, quia non eam genuit de se ipso, sed fecit ex nihilo. Tu autem constituisti duas naturas, quarum unam vis bonam esse, alteram malam; vel potius unam boni, alteram mali: nam mala natura ex bona etiam peccando fit. Fateris tamen eam naturam quam bonam esse dicis, malo consentiendo male facere, hoc est, voluntate peccare. At ego ambas bonas esse assero, sed unam earum male facere suadendo, aliam male facere consentiendo. Sicut autem alterius consensio non est natura, sic nec hujus suasio: sicut et ista si non consentiat, bona permanebit, integritatem naturæ suæ custodiens; sic illa si non suadeat, emendatior erit. Si vero etiam peccatum quod non suadet, nec ipsa committat; pariter erunt integræ, atque in suo genere laudabiles. Et si enim bis illa peccat quæ et committit et suadet, illa autem semel si tantummodo ad male faciendum consentiat; tamen peccatis sunt malæ, non natura sunt malæ. Aut si propter suasionem natura ista mala est, sic et illa propter consensionem. Sed si pejor tibi videtur esse suadere quam consentire, sit ista mala, ista pejor: non tamen tanta sit acceptio personarum, et non tam iniqua in judicando gratificatio, ut cum ambæ peccent, quamvis una gravius, altera levius, una dicatur natura mali, altera boni: ac non potius aut ambæ bonæ, sed illa melior quæ peccat minus; aut ambæ malæ, sed illa pejor quæ peccat amplius.

CAPUT XIX. — At enim unde est malum factum quod peccatum vocatur, si nulla est mali natura? Dic mihi unde sit illa consensio mala in ea natura, quam bonam esse concedis et prædicas. Quidquid enim patitur, ut consentiat malo, non utique pateretur, nisi pati posset. Quæro itaque unde habeat ipsum pati posse. Melior enim esset, si non haberet. Non ergo natura summi boni, qua posset esse aliquid melius. Deinde si habet in potestate vel consentire vel non consentire, non ergo victa consentit. Quæro igitur unde habeat istam consensionem malam, nulla contraria cogente natura. Si autem cogitur consentire,

ita ut non sit in ejus potestate aliter facere; non ergo, ut dicebas, voluntate peccat, quando non voluntate consentit. Sed ego adhuc quæro, unde in illa sit posse decipi, si decipitur. Antequam enim deciperetur, nisi esset in ea ut hoc pati posset, nunquam utique pateretur. Quanquam nullo modo nisi voluntate consentit: si autem cogitur, cedere potius quam consentire dicenda est. Sed quoquolibet nomine istud appelles, quæro abs te acuto et solerti viro, et a tuo Romano ut gloriaris ingenio, unde habeat ista boni natura pati posse quod patitur, ut consentiat malo. Sicut enim in ligno, antequam frangatur, inest fragilitas, quæ nisi inesset, frangi omnino non posset; nec ideo non est fragile lignum, si nullus fractor accedat: sic quæro in ista natura, unde sit quædam vel fragilitas vel flexibilitas, antequam ad malam consensionem vel vi frangatur, vel suasionem flectatur. Aut si mali vicinitate jam fragilitas erat, sicut solent corpora vicinæ paludis exhalatione corrumpi; jam ergo corruptibilis erat, si potuit eam vicinitatis illius contagio pestilentiosa corrumpere. Quæro igitur unde illa corruptibilitas.

Quæro, attende quid loquar, et cede perspicuæ veritati: non enim quæro unde corruptio; respondebis enim, A corruptore; cumdemque corruptorem nescio quem principem gentis tenebrarum esse contendis, ut etiam fabulosis tegminibus involutum evolvere ac tenere vix possit: sed quæro unde corruptibilitas, etiam antequam corruptor accederet; quæ nisi esset, aut nullus existeret, aut nihil noceret cujuslibet corruptoris accessio. Cum ergo tu inveneris unde in bona natura ista corruptibilitas, antequam a natura contraria corrumpatur; aut si non vis eam dicere corrumpi, unde certe ista mutabilitas, antequam ex hostili adversitate mutaretur: non enim non mutatur natura in deterius, quæ sit ex sapiente stultæ, et quæ obliviscitur sui; tu enim ista verba apposuisti, dicens, *Si cum se ipsam cognoverit, consentiat malo*: mutatur ergo in deterius cum obliviscitur, sic ut se ipsam¹ rursus commemoratam cognoscat; nullo autem pacto mutari potuisset, nisi antequam mutaretur esset mutabilis: cum ergo tu inveneris unde ista mutabilitas in substantia summi boni, antequam esset ulla boni et mali facta commixtio; profecto desines a me querere unde sit malum. Quanquam in natura summi boni, si eam recte cogitas, nullam prorsus mutabilitatem temporis inveniri, nec a se ipsa, nec alterius cujuslibet accessu possit, sicut in ea natura quam Manichæus fugit, et summe bonam esse arbitratur, vel etiam sibi creditibus persuadet. Quære atque responde, si potes, unde ista mutabilitas, quæ non inventa, sed prodita est, cui mora accederet (a)? Mutari enim nec ab hoste posset, si mutari omnino non posset. Cum autem potuit, non se fuisse incommutabilem demonstravit. Hæc ergo mu-

¹ Editio Am. et Ms. Cornotensis. *si ut se ipsam*. Forte legendum, *cum oblivi citur sui, ut se ipsam*.

(a) Forte, *quæ non invenit, sed prodita est, cum hostis (id est, corruptor) accederet*.

tabilitas cum esse in substantia summi boni, hoc est, in substantia Dei creditur, si contentiosus non es, vides quanta insipientia blasphematur. Cum vero de creatura tale aliquid dicitur, quam Deus nec genuit nec protulit de substantia sua, sed fecit ex nihilo; non de summo bono agitur, sed tamen de tali bono, quod nisi a summo, qui Deus est, non posset institui. Deus quippe summe bonus atque incommutabiliter, omnia non summe nec incommutabiliter bona, sed tamen bona fecit, ab Angelis cœlorum usque ad extremas bestias herbasque terrarum, pro sua cujusque dignitate naturæ omnia locis congruis ordinata. Verum in his rationalis creatura, cum creatori, hoc est, factori et institutori suo Deo dilectionis obedientia cohæret, naturam suam in illius æternitate, veritate, charitate custodit: cum vero eum contumaci inobedientia deserit, per suum liberum arbitrium peccatis se involvit, per illius autem justum iudicium supplicio misera afficitur; et hoc est totum malum, partim quod injuste facit, partim quod juste patitur. Hoc tu a me non quæras unde sit, cum tibi jam ipse responderis, qui dixisti, quod *cum se ipsam cognoverit anima, si malo consenserit, voluntate sua peccat*. Ecce unde est malum, a propria scilicet voluntate. Non autem ista natura, sed culpa est; ac per hoc etiam contraria nature, cui utique nocet privando eam bono, quo beata esse posset, si peccare noluisset. Hanc tu peccati voluntatem moveri non putas in anima, nisi ex alio malo quod credis esse naturam, quam non fecerit Deus, eamque animam naturam Dei esse contendis: ac per hoc ista mali nescio quæ natura, si hanc in anima peccati (a) suadendo facit, in peccatum victus dejicitur Deus.

CAPUT XX. — Ecce quanta impietate, quam nefariis horrendisque blasphemis te non vis exuere, ponendo in natura quam non fecit Deus, vitam, sensum, sermonem, modum, speciem, ordinem, et alia innumerabilia bona; et ponendo in ipsa Dei natura ante ullam commixtionem mali, ipsam mutabilitatem qua capi poterat, et cui timere cogebatur, *videns magnam labem ac vastitatem adversus sua sancta impendere sæcula, nisi aliquid eximium ac præclarum et virtute potens numen opponeret* (Ex Manichæi Epistola, quam vocabant *Fundamenti*). Et utquid hoc totum, nisi ut illa Dei natura atque substantia sic implicatum teneat hostem subjectum, ut peccans perferat et ligatum, nec totum evadat purgata jam victum, et ut damnata servet inclusum? Præclaram vero excusationem¹ bellicæ necessitatis in Deo vestro invenistis, contra illud quod vobis proponitur, ut respondeatis quid factura erat Deo gens tenebrarum, si cum ea pugnare noluisset: quam si dixeritis aliquid fuisse nocituram, fatebimini corruptibilem et violabilem Deum; si autem dixeritis quod ei nocere non posset, quæretur a vobis, Cur ergo pugnavit? Cur substantiam suam corrumpendam atque violandam et ad peccata omnia cogendam hostibus tradidit? Contra istam

¹ Ita Carnotensis Ms. Editi vero, *exclusionem*.
(a) Forte, *peccati voluntatem*.

ergo complexionem nunquam exire potuistis.

Magnum aliquid vobis et tutum invenisse videmini, ut respondeatis dicentes: Magna est iniquitas appetere aliena, cui Deus iniquitati præbisset assensum, si eam gentem quæ hoc ausa fuerat, expugnare noluisset. Haberet ista responsio qualemcumque justitiæ colorem, si saltem in ipso bello natura Dei vestri se integram impollutamque servasset, et permixta hostilibus membris nihil iniquitatis vel coacta vel seducta fecisset: cum vero tantis facinoribus et flagitiis eam captivam consentire dicatis; cum denique ab illa impietate tam immani, qua etiam lumini sancto, ejus portio est, exstitit inimica, nec totam perhibeatis posse purgari, unde illi merito retribuere creditis horreni illius globi æterna supplicia; quanto satius erat inimicum hostem in sua iniquitate relinquere inania molientem, quam tradere ei partem Dei, ejus vires hauriret, cujus dæcorem corruptum suæ iniquitati sociaret, quis non videat? Quis tanta oblatione cæcetur, ut non sentiat, non attendat, quanto minore iniquitate gens tenebrarum frustra naturam invadere conaretur alienam, quam Deus invadendam et ad iniquitatem cogendam, et ad pœnam ex aliqua etiam parte damnandam traderet suam? Hocine tandem est iniquitati consentire noluisse, et tam ingentem iniquitatem sine ulla necessitate fecisse? An erat necessitas, quod ipsum Manichæum dicere non puduit, et vos pudet? Ille quippe ait, *vidisse Deum magnam labem ac vastitatem adversus sua sancta impendere sæcula, nisi aliquid eximium et virtute potens numen opponeret*. Vos autem acutius videlicet ratiocinamini, quam si² Deum dixeritis ea necessitate pugnasse, ne noceret ei gens tenebrarum, violabilem et corruptibilem dicentes Deum, cui nocere aliquid posset, si pugnare noluisset. Abigite ergo et expellite a cordibus vestris et a fide vestra, etiam ipsam pugnam; totamque illam fabulam, impiarum et immundissimarum blasphemiarum horrore contextam, tandem aliquando anathemate atque damnate. Nam quale est, obsecro te, quod, ut ante dictum est, violabilem illam naturam et corruptibilem Deum dicere non timetis; ut natura Dei vestri, si fortitudinem qua non caperetur non potuit exercere, non potuerit saltem justitiam captiva servare: quod Daniel potuit, qui leones ausus est irridere, qui eorum a quibus captivus ductus fuerat³, iniquitati etiam pietate sua nullo compulsus terrore consensit, nec in conditione corporalis servitutis æquitatem ac libertatem animi patientis et sapientis amisit (*Dan. vi et xiv*). Natura vero Dei captiva ducta est, iniqua facta est; non potest tota purgari, cogitur in sine damnari. Quod malum sibi futurum si sciebat ex æternitate, illi nulla divinitas de se debebatur: si autem vel terris vel regionibus sibiinet vicinitate contiguus regni lucis⁴ et gentis tenebrarum,

¹ Am. codex et Carnotensis, *quasi*.

² Sic vetus codex Carnotensis. At editi, *qui leges omnes ausus est irridere eorum, a quibus ductus fuerat: iniquitati etiam, etc.*

³ Editi, *sibiinet in civitate contiguus regni locus, etc.* Errata hic multa, quæ opæ Carnotensis codicis castigare viximus non licuit.

quæ ab hominibus prudenter intelligentibus ridenda Manichæus narrat, inenarrabilia esse dixisti, et hæc a Christo appellari dexteram et sinistram; novimus sic appellare Christum dexteram et sinistram, ut non corporalia loca, sed beatitudinem miseriamque sui cuiusque meriti velit intelligi. Sed carnalis vestra cogitatio, adeo a locis corporalibus non recedit, ut solem istum visibilem, ac per hoc corporeum, qui contineri nisi corporali loco non potest, et Deum et partem Dei esse dicatis. Verum de his vobiscum agere stultum est: quid enim incorporæum intelligere poteritis, qui Deum incorruptibilem nondum creditis?

CAPUT XXI. — Sed videlicet bonus amicus benigne a me objurgas, Manichæos quod reliquerim, et me ad Judæorum Libros contulerim. Ipsi sunt qui vestrum errorem fallaciamque suffocant: in eis quippe prophetatus est Christus, qualem Dei veritas reddidit, non qualem Manichæi vanitas finxit. Sed homo urbanissimus exagitas antiquam Scripturam, eo quod scriptum sit in propheta, *Et fac filios de fornicatione, quoniam fornicabitur terra a Domino (Osee 1, 2)*; cum audias in Evangelio, *Meretrices et publicani præcedent vos in regnum cælorum (Matth. xxi, 31)*. Novi unde veniat indignatio tua: non enim tibi tam fornicaria displicet in fornicatione, quam quod in matrimonium commutata est, et conversa ad pudicitiam conjugalem; ubi Deum creditis vestrum in procreando filios arctioribus carnis vinculis colligari: cui putatis parcere meretrices, quia dant operam ne concipiant, ut ab officio pariendi liberæ, libidini serviant. Feminae quippe conceptus apud vos carcer est et vinculum Dei. Hinc tibi etiam illud displicet, *Erunt duo in carne una*; cum hoc in Christo atque Ecclesia sancta magnum mysterium commendat Apostolus ¹ (*Gen. ii, 24, et Ephes. v, 31, 32*). Hinc displicet, *Crescite, et multiplicamini (Gen. i, 28)*; ne Dei vestri multiplicentur ergastula. Me autem fateor in Ecclesia catholica didicisse, sicut animam, ita et corpus, quorum alterum præditum, alterum subditum est; ita bonum animæ ac bona corporis, non esse nisi a summo bono, a quo sunt omnia bona, sive magna, sive parva; sive cælestia, sive terrestria; sive spiritualia, sive corporalia; sive temporalia, sive sempiterna: nec ideo ista reprehendenda, quia illa præferenda.

CAPUT XXII. — Illud vero quod inter culpanda ponis, *Macla, et manduca (Act. x, 13)*; etiam in Actibus Apostolorum spiritualiter positum est. Verumtamen et corporaliter, non est cibus in vituperatione, sed luxus: præcipue vobis, etiam carnaliter accepta hæc sententia placere debuit, ut maclarcetis carnes, ac sic carceribus fractis de misera custodia deus vester aufugeret, et si quæ ejus ibi reliquæ remansissent, manducando eas in officina aqualiculi purgaretis. Insultas, quod mihi doluerit sterilitas Saræ. Non plane hoc ego dolui, quia et ipsa prophetica fuit. Vestris autem sacrilegiis fabulosis congruit, non sterilitatem Saræ, sed fecunditatem dolere; quia omnis

¹ In Carnotensi Ms., *cum hoc in Christo atque Ecclesia sacramentum, magnum mysterium commendat Apostolus.*

feminae fecunditas, dura est Dei calamitas: unde non mirum est, quia in vobis maxime impletur quod de talibus prædictum est, *Prohibentes nuptias (1 Tim. iv, 3)*. Neque enim tam concubitus, quam nuptias detestamini: quoniam in eis concubitus causa propagandi, non vitium, sed officium est: a quo immunis est continentia virorum feminarumque sanctarum; non quia sicut malum illud devitaverunt, sed quia melius elegerunt. Quæquam patrum et matrum, quales Abraham et Sara exstiterunt, ipsum officium conjugale non ex humana societate, sed ex divina dispensatione pensandum est. Nam quia Christum in carne venire oportebat, ei carni propagandæ famulatum est conjugium Saræ, cui virginitas Mariæ ¹.

CAPUT XXIII. — Unde et illud quod imperitia laudabili deridendo commemorasti, *Pone manum sub femore meo*, Abraham servo suo dixit, postulans iurjurandi fidem. *Pone, inquit, manum sub femore meo, et jura per Deum cæli (Gen. xxiv, 2, 3)*. Servus quidem ille obediendo jurabat: sed Abraham jubendo prophetabat; Deum scilicet cæli in eam carnem esse venturum, quæ fuisset ex illo femore propagata. Vos hoc aspernamini, detestamini, abominamini, casti et mundi homines: qui Filio Dei, quem nullus contactus carnis mutare potuisset, unum virginis uterum formidatis; et Dei vivi ² naturam mutatam atque pollutam omnium feminarum, non hominum tantum, sed bestiarum quoque uteris implicatis: ac per hoc qui unum Patriarchæ femur horretis, quæ tandem femora, non dico Prophetarum, sed quarumlibet prostitutarum invenitis, ubi non per deum vestrum illic tam turpiter compeditum jurare debeatis ³? nisi forte non quidem caste tangere humani corporis membrum, sed pudet jurare per Deum tam turpiter vinctum. Tanta illic deformitate captivo nomine pancarpi (*a*), qui in ludicris muneribus edi solet, propter omnium generum quæ inerant bestias, exagitatis arcam Noe (*Id. vii*), quæ per omne genus animalium futuram ex omnibus gentibus figurabat Ecclesiam. Ubi te vel non advertentem vel ignorantem gratulor congruum posuisse vocabulum: *πάρκαρος* enim omnis est fructus, quod in Ecclesia spiritualiter verum est: et non attendis, Noe cum suis inter illas feras, quo illæsus ingressus est, unde illæsus egressus est, quam felicior fuerit deo vestro, qui *ferina* rabie gentis tenebrarum dilaniatus et devoratus est. Itaque ille non pancarpus, sed plane compartus ⁴ factus est, qui omni feritate discerptus est. Lætam Jacob cum angelo irrides (*Id. xxxii, 24, 25*), ubi futura cum carne Christi lucta populi Israel propheticæ figurata est. Sed quomodolibet intelligas, quanto melius deus vester cum homine luctaretur, quam victus atque captivus a daemonum

¹ Edili, *cui virginitas Mariæ præfertur*. Superfluo additum, *præfertur*, quod a Carnotensi Ms. abest, quia subauditur ejus loco, *famulata est*.

² Forte, *testis*.

³ Er. et Lov., *ubi non Deum vestrum illic tam turpiter compeditum vitare debeatis*. Castigantur ex Carnotensi Ms.

⁴ In vetere codice Carnotensi, *compartus*.

(*a*) Morel, *Flem. critic.*, pp. 550, 551, sic restituendum censet hunc locum: *Sed pudet jurare per deum tam turpiter vinctum, tanta illic deformitate captivum. Nominem pancarpi.* M.

gente diriperetur. Falso Abraham, quod pudicitiam conjugis vendiderit criminari: ubi non est mentitus sororem, sed cautela humana tacuit uxorem (*Gen. xv et xx*). Deo suo committens ejus pudicitiam conservandam; qui nisi faceret quod facere posset, non in Deum fidere, sed Deum tentare judicaretur. Nec tamen respicis deum vestrum, qui non uxorem, sed membra sua hostibus polluenda, corrumpenda, turpanda, non vendidit, sed gratis dedit. Ad quem, si posset, certe optaretis, ut tam illibata rediret ab inimicis suis dei vestri præclara natura, quam illibata viro reddita est Sara.

CAPUT XXIV. — Laudas mores et studia quondam mea, et quæris quis me repente mutaverit. Deinde circumloquendo commemoras antiquum hostem omnium fidelium atque sanctorum; et ipsius Domini Jesu Christi, quem vis utique diabolus intelligi. Quid ego tibi de mea mutatione respondeam, quam nisi eo modo in melius fieri crederem, non utique me, vestro errore detestato atque damnato, ad catholicam Ecclesiam fidemque conferrem? Quod utrum recte fecerim, id est, a malo in bonum mutatus sim, tu mihi ipse solvis questionem in eodem verbo quod posuisti mutationis meæ. Anima enim mea, si (quemadmodum dicitis) Dei natura esset: sive in melius, sicut confido; sive in deterius, sicut arguis, mutari omnino non posset: nec a se ipsa, nec a cujusquam vel alterius impulsu. Unde cum errorem istum reliqui, et elegi eam fidem, ubi Dei natura prorsus incommutabilis pie creditur, ut sapienter intelligatur; non displicet mutatio mea, nisi quibus displicet incommutabilis Deus. Est autem diabolus sanctorum adversarius, non quod adversus eos ex alterius nature contrario principio consurgat inimicus, sed quia eis invidet honorem cœlestem, unde est ipse dejectus. Mutatus enim ipse, alios mutare molitur. Nam sicut a vobis Persicæ illius fabulæ prolixitate describitur, si non mutatus alios mutat, profecto major et victor est: si autem, sicut affirmatis, sanctæ lucis; non inimicus Dei est, sed amicus, et illis melior quos decipit, qui eos lumini sancto inimicos, cui est ipse amicus, efficit.¹ Ideo quippe dicit Manichæus, æterno supplicio animas in illo horribili globo damnandas, quod *errare se a priori lucida sua natura passus sunt, et inimicæ luminis tunc exstiterunt*; cum ipsam mentem gentis tenebrarum, tenendo apud se lucis amore flagrantem animalium corpora creare contendat. Ab his ergo vanissimis sacrilegisque figmentis te cura ut eripias, mutandus in melius illius adjutorio, qui nec in melius nec in deterius commutatur.

CAPUT XXV. — *Evasimus*, inquis, *quia spiritua-lem secuti sumus Salvatorem. Nam illius tantum erupit audacia, ut si noster Dominus carnalis foret, omnis nostra fuisset spes amputata.* Si hoc propterea dicitis, quia Christum carnem habuisse non creditis; in Manichæo spem ponere non debetis, quem de masculino et femina procreatum, sicut cæteros homines carnem habuisse conceditis. Cur ergo in illo tantam spem ponitis? Nam in hac ipsa epistola tua, cum me terreres, ipse

¹ Apud Er. Lugd. Ven. Lov., *effecit.*

M.

dixisti: *Quis igitur tibi patronus erit ante justum tribunal Judicis, cum et de sermone et de opere cœperis te teste convinci? Persa quem incusasti, non aderit. Hoc excepto, quis te stentem consolabitur? quis Punicum salvabit?* Consolatorem igitur et salvatorem, Manichæo excepto, nullum esse posse dixisti. Quomodo ergo, cum de Christi passionibus ageres, evasisse vos dixisti, quod spiritualement secuti estis Salvatorem, ne scilicet eum posset in carne constitutum inimicus occidere? Ergo Manichæum vestrum si occidit inimicus, in quo carnem invenit, ut jam vester esse salvator posset; et quomodo dicitis, *Hoc excepto, quis te stentem consolabitur? quis Punicum salvabit?* Vides quod sit¹ in hæresi et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendaciloquorum (*1 Tim. iv, 1, 2*). Veracem Manichæum de Christo vis esse fallaci; ut si Christus in ostendenda carne, morte, resurrectione, locis denique vulnerum atque clavorum, quæ dubitantibus discipulis demonstravit (*Joan. xx, 20*), totum fallaciter ac mendaciter gessit, tunc Manichæus de Christo verum dixerit: si autem Christus veram carnem, et ideo veram mortem, veram resurrectionem, veras cicatrices ostendit, tunc Manichæus de Christo mentitus sit. Ac per hoc id interest in hac causa inter me atque te, quod tu elegisti veracem credere Manichæum, Christum credendo fallacem; ego autem Manichæum potius, sicut de aliis rebus, ita de Christo, quam Christum de aliqua re (quanto magis de illa, ubi spem credentium maxime posuit, hoc est de sua passione et resurrectione?) mentitum. Nam qui dicit, Quando Christus post illam, quæ mors ejus putata est, apparuit discipulis hæsitantibus, et spiritum se videre putantibus; quando dixit: *Tangite manus meas et pedes; et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (*Luc. xxiv, 39*); quando uni eorum minime credenti, *Mitte, inquit, digitos in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* (*Joan. xx, 27*): totum hoc non veraciter ostendebat, sed mendaciter: qui hoc, inquam, dicit, non prædicator, sed accusator est Christi. Sed, inquis, Christum prædicat Manichæus, ejusque se dicit apostolum. Hinc potius detestandus atque fugiendus est. Nam hæc accusando diceret², se saltem jactaret amatorem veritatis arguendo alterius falsitatem: nunc vero nesciens incautusque se prodit, satisque demonstrat diligenter in-tuentibus, quid agat ipse, quid diligat, laudando ac prædicando mentientem. Fuge itaque, amice, tantam pestem, ne te, quod fieri non potest, fallendo velit fidelem facere Manichæus: qualem vult videri a Christo esse factum illum discipulum cui dixit, *Mitte digitos in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.* Sicut enim sapit dulcissima veritas, quid aliud discipulo Christus dixit, nisi, Tange quod gesto, tange quod gessi, tange veram carnem, tange verorum vestigia vulnerum, tange vera loca clavorum, et credendo veris noli esse incredulus, sed fidelis? Sicut

¹ Forte, *quod sis.*

² Editi: *Nam cum hæc accusando diceret.* Expungenda particula, *cum*, quæ a Ms. Carnotensi abest.

autem desipit Manichæi sacrilega vanitas, quid aliud dixit discipulo Christus, nisi, Tange quod simulo, tange quod fallo; nisi, Tange falsam carnem, tange falsorum fallacia vulnerum loca, et noli esse incredulus meis mendacibus membris, ut credendo falsis possis esse fidelis. Tales fideles habet Manichæus, omnis doctrinæ demoniorum mendaciloquorum.

CAPUT XXVI. — Fuge ista, obsecro, non te decipiat species paucitatis, quoniam ipse Dominus dixit angustam viam esse paucorum (*Math. vii, 14*). Inter paucos vis esse, sed pessimos. Nam verum est quod pauci sunt omni modo innocentes, sed in ipsis nocentibus pauciores sunt homicidæ quam fures, pauciores sunt incestatores quam aduleri: denique etiam ipsæ antiquorum vel fabulæ vel historiæ pauciores habent Medæas et Phædras, quam factorum aliorum flagitiorumque mulieres; pauciores Ochos et Busirides, quam impietatum aliarum et scelerum viros. Vide ergo, ne forte apud vos nimis horror impietatis faciat meritum paucitatis. Talia quippe tibi leguntur, dicuntur, creduntur, ut in illum errorem magis aliquos quam paucos irruere, vel illie remanere, mirandum sit. Sanctorum autem paucitas, quorum angusta via est, in comparatione ponitur multitudinis peccatorum: quæ quidem paucitas in multo majore numero palcarum latet; sed in ipsa arca catholicæ Ecclesiæ est nunc congreganda et trituranda, in fine autem ventilanda atque purganda (*Id. iii, 12*): ad quam te oportet conferas, si fideliter fidelis esse desideras, ne fidendo falsis, sicut scriptum est, ventos pascas (*Osee xii, 1*), id est, immundis spiritibus esca fias. Si enim Paulus apostolus, quem commemoras, non sapientum Veteris Testamenti scripturas totamque illam prophetica dispensationem dictorum atque factorum, sed carnalem Judicæ propaginis excellentiam, et pro Syagogis paternæ gentis errantibus et Christum non agnoscentibus, zelum persequendi Christianos, quo tanquam laudabili accendebatur, et justitiam quæ ex Lege est, qua Judæi, non ibi intellecta Dei gratia, superbe gloriantur, damna et stercora deputavit, ut Christum lucrifaceret (*Philipp. iii, 8, 9*): quanto magis tu scripturas illas nefandarum blasphemiarum plenissimas, ubi natura veritatis, natura summi boni, natura Dei

toties mutabilis, toties victa, toties corrupta, et ex parte inexplicabiliter inquinata atque ab ipsa veritate in fine damnanda describitur, non sicut stercora, sed sicut venena debes abjicere, et ad Ecclesiam catholicam, quæ sicut tanto ante prophetata, ita suo tempore revelata est, finita contentione transire?

Quod ideo tibi loquor, quia mens tua nec natura mali est, quæ omnino nulla est; nec natura Dei, alioquin incommutabili frustra loquerer: sed quoniam mutata est deserendo Deum, et ipsa mutatio ejus malum est; mutetur conversa ad incommutabile bonum, in adiutorio ipsius incommutabilis boni; et talis ejus mutatio erit a malo liberatio. Hanc admonitionem si spernis, duas adhuc credens esse naturas, naturam mutabilem boni, quæ malo permixta potuit iniustitiæ concepit, alteram incommutabilem mali, quæ nec bono mixta potuit consentire justitiæ, proximam illam pudendam fabulam garris execrabiles turpesque blasphemias in fornicatione prurientium aurium seminantem, ut sis in eorum grege, de quibus prædictum est, quod erit tempus, quando sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coarceperunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem auditum suum avertentes, ad fabulas autem convertentur (*II Tim. iv, 3, 4*). Si autem hanc admonitionem prudenter accipis, conversus ad incommutabilem Deum, mutatione laudabili fies in eis de quibus dicit Apostolus: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (*Ephes. v, 8*). Quod nec Dei nature dici posset, quia nunquam fuit mala et digna isto nomine tenebrarum; nec nature mali, quæ si esset, nunquam posset mutari, nec lux fieri: sed recte ac veraciter hoc dictum est ei nature, quæ incommutabilis non est, sed deserto incommutabili lumine, a quo facta est, obtenebratur in se; ad illud autem conversa fit lux, non in se, sed in Domino. Non enim a se ipsa, quoniam non est lumen verum, sed illuminata lucet, ab illo de quo dictum est: *Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Joan. i, 9*). Hoc crede, hoc intellige, hoc tene, si vis esse bonus participatione incommutabilis boni, quod non potes esse per te: quod nec amittere, si incommutabiliter hoc esses; nec recipere posses, si incommutabiliter hoc non esses.

INDEX

OPUSCULORUM ALIORUM AUGUSTINI,

QUIBUS VEL EX PROFFESO VEL OBITER AGIT CONTRA MANICHÆOS.

⚡⚡⚡⚡⚡

IN I TOMO.

De Libero Arbitrio libri iii.
De Genesi contra Manichæos libri ii.
De Moribus Ecclesiæ Catholicæ, et de Moribus Manichæorum libri ii.
De Vera Religione liber i.
Multa contra eosdem in libris Confessionum.

IN II TOMO.

Epistola LXXIX et CCXXXVI.

Præterea vide in hujus viii tomii Appendice librum de Fide contra Manichæos, et Commonitorium de recipiendis Manichæis qui convertuntur.

IN IV TOMO.

Enarratio in Psal. cxi.

IN V TOMO.

Sermo i, n. xii. l. cliii, clixiii et ccxxxvii.

IN VI TOMO.

Libri de Agone Christiano et libri de Continentia.